

CONTRIBUCIO AL CONEIXEMENT ODONTOLÒGIC EN LA CATALUNYA DE L'EDAT MITJANA

Josep M. USTRELL i TORRENT

INTRODUCCIO

Durant el segle IX, l'occident europeu té un notable nivell cultural, sustentat en el model del poble romà, que contribuirà a la voluntat per conservar els texts antics. Es com un renaixement curt ja que, després de la mort de Carlemany s'arribà al període més fosc de l'Edat Mitjana.

El segle X es caracteritza per grans períodes de guerra, que porten destrucció i una gran misèria, material i intel·lectual, i en el qual, els monestirs constitueixen l'únic refugi de cultura i seguretat. S'imposa el sistema feudal, com a organització política i social, el pagès neix unit al seu destí, la terra i el seu senyor.

Els Francs s'introdueixen a través dels Pirineus i amb Carlemany es formarà la Marca Hispànica, que ampliarà el límit amb l'Al-Andalus, des de la pirenaica fins el sud dels futurs comtats catalans. També és el gran moment islàmic espanyol, però tan sols un segle després començarà el predomini cristià. En els segles XII i XIII és fa la reconquesta de la península, tot i que els musulmans resistiran a Granada fins el segle XV.

És en aquesta època, la denominada Baixa Edat Mitjana, quan hi ha un canvi important en el desenvolupament de les ciències, que es pot deure, entre d'altres, a la influència àrab i a l'escolasticisme. El període anterior, l'Alta Edat Mitjana, s'havia caracteritzat per la influència platònica, reformada per l'Església.

L'Edat Mitjana obre una escissió entre orient i occident. A nivell general representa una crisi ideològica, a nivell de les ciències, la divisió entre l'imperi bizantí i la civilització occidental, que si bé sofrirà un cert estancament, a la península ibèrica obtindrà els beneficis de la confluència de tres pobles, el cristià, l'àrab i el jueu.

L'Islam va tenir dos focus de cultura molt valuosos, els califats de Bagdad a l'orient i de Còrdova a occident. Els àrabs van fer seus els coneixements de grecs

i romans, mitjançant les traduccions de Johannes Damascenus "Mesué" i Giovannizio "Hunain ibn Ishâq", entre altres. Més tard, els texts àrabs seran traduïts al llatí i després al castellà i al català. Van fundar acadèmies de medicina a Còrdova, Granada, Múrcia i Sevilla, llocs on podia ensenyar-se la pràctica dental. Diversos van ser els autors que van contribuir al coneixement odontològic són, a l'Orient Alí-Abbas, Avicenna i Razés i a Occident Abulcasis, Avenzoar, Averroes i Maimònides. D'ells el que més aportà va ser Abulcasis, estudiat per Grimaud, Makhluף y Riera de forma molt completa.

CRISTIANISME I CULTURA POPULAR

Durant el període comtal, es va generant una cultura pròpia. Els monestirs, especialment els benedictins, van ser centres de cultura i hospitals o centres d'acollida per a indigents i peregrins.

Els antics monjos havien meditat sobre el mal físic, al costat de les manifestacions degudes a causes naturals. S'havia cregut descobrir quelcom de sobrenatural, enviat per Déu, per a castigar les faltes i purificar les passions, ja que en la malaltia s'hi reconeixia una influència del dimoni. Molt sovint s'utilitzava, com a prescripció, l'abstinència de la carn, els banys i l'aïllament del malalt.

En el segle VI la Regla mestra del monaquisme aconsella l'assistència als malalts, sense tenir en compte la seva simpatia o repugnància personal, de forma que tots els monjos són invitats a demostrar la seva caritat, visitant i consolant als germans que sofreixen (RM70). A les grans ciutats foren instituïts, sota la direcció eclesiàstica, hospicis pels propis monjos, pelegrins, pobres i malalts. Un model serà l'Hospital del Monestir Pantokrator de Constantinopla.

Els monjos garantiren la continuïtat de la medicina dins d'un compromís entre els principis mèdics fonamentals i els aspectes religiosos de caritat cap el pròxim, com el fet de no veure en la malaltia tan sols un càstig i en el guariment un miracle. El servei hospitalari de l'Orde de Sant Benet arriba al seu nivell més alt en el període carolingi.

En l'època de la reforma monàstica (segles X-XII), en els monestirs s'habiliten amplis espais pels malalts i així, en menys d'un segle (1040 - 1132) a Cluny, es funden tres noves infermeries. Les Constitucions del moviment de reforma, contenien normes meticuloses per l'hospital i el personal que cuidava els malalts, que eren dividits en categories: els malalts segons la gravetat i qui els atendien en metges, assistents, farmacèutics i infermers. S'utilitzaven mètodes d'higiene (drenatges, comunes, banys), dietètica, farmàcia (herbes medicinals i la seva preparació) i petita cirurgia com les sagnies o fins i tot l'extracció dentària.

Paral·lelament ens trobem amb la medicina popular, que es basava en supersticions, màgia i bruixeria. El metge tornà a ser el mag coneixedor d'oracions que foragitaven els dimonis, culpables de les malalties. La seva convicció portava a creure que aquests entraven en el cos en forma de cuc i eren els que provocaven les malalties generals i dentals. La medicina popular guaria el dolor d'origen dentari amb mitjans químics, mecànics i de bruixeria, tenint en compte que els senyals celestials i les fases de la lluna els hi fossin favorables, si bé l'astrologia també formà part de la medicina oficial durant tota l'Edat Mitjana.

S'utilitzaven plantes com la mandràgora, per les seves propietats narcòtiques i sedants i que, a causa de la forma especial de les arrels, semblants al cos humà, se la considerava afrodisíaca. Com a mètodes químics utilitzaven: vinagre calent, figues bullides, aigua salada, aiguardent, corn de cérvol en pols, fulles de rosa bullides i mel. Com a mètodes mecànics: mastegaven suro i resina, obturaven les càries amb màstic, seva, cera i espècies. I tenien altres supersticions: curaven l'odontàlgia tocant la dent malalta amb la d'un mort, o acostaven la dent d'un assassí a la cara, i traspassaven el dolor a la terra o a l'aigua.

Els religiosos intentaren destruir el paganisme, l'adoració al dimoni i la superstició a les forces sobrenaturals, inculcant la devoció als sants i màrtirs, com Santa Apol·lònia en el nostre cas, i cuidant de les persones malaltes. A Catalunya la devoció per Santa Apol·lònia es materialitza en la fundació d'una Confraria, que data de l'any 1534 (veure annex 1) i té continuïtat avui dia. Però la devoció es veu en d'altres aspectes com la creació artística, un exemple de la qual és la imatge de Planès (veure annex 2).

ESCOLA MEDICA

Tot i donar-li una importància relativa, les qüestions odontològiques tenen un lloc en l'obra d'Arnau de Vilanova, autor perfectament estudiat per Paniagua, entre altres, i del que aquí no se n'ha de fer referència biogràfica.

En el Breviarium practicae explica que el dolor de les dents provenen alguna vegada del vici del cervell a causa dels humors freds que destil·lats del cap, baixen pels nervis de les dents i produeixen un dolor sord del cap, inflamació i pal·lidesa de la cara. Quan són calents, el dolor és agut i punxant, amb vermellor de la cara.

Arnau es preocupà també de l'estètica femenina. Ràhola revisà en l'Arxiu de la Corona d'Aragó un volum imprès en el segle XV amb una compilació de les seves obres; de la part mèdica n'hi ha dos llibres de cosmètica: De ornatu mulierum i De decoratione, dels que s'extreuen les següents prescripcions:

Per a blanquejar les dents és necessari fer una barreja de: una part de gra de piretre, cinamom, garrofes i sal nitre, amb tres parts d'esponja de poma, marbre cremat i os de sípia. S'ha de barrejar, fer-ne pols i amb això fregar-se les dents, abans i després dels menjars.

Per vermellejar les genives i la cara, proposa la barreja de: una part de suc de brònia, carbassa silvestre, sucre de canya i aigua de roses amb quatre parts de mel. És necessari col·locar-ho tot en un vas de vidre i fer-ho bullir. Al final de la fórmula es diu: serà la boca apta per a besar net, fort i perfumat.

Per enfortir les genives i acolorir-les s'ha d'utilitzar: tres parts de poma marina, esponja de marbre, pa de sègol cremat amb sal i mel, amb tres parts de cinamom, fulles de garrofer, àloe, nou moscada i màstic (per amalgamar els productes) i amb una part de gra de mostassa, estafisàgria, pinyol dàtil cremat, el-lèbor (que facilita las secrecions), os de cérvol, alum de plom, pinyol d'oliva i pinyol de mirabolà (ric en taní). Es barreja tot i es cou, després se'n fa pols i es refrega en les dents, abans i després de menjar. S'aconsella, a més, anar molt en compte en que no quedin restes d'aliments entre les dents, doncs podrien les genives i recomana rentar-se les dents després dels menjars amb vi pur.

En el Regimen sanitatis ad regem Aragonum, diu que en llevar-se és necessari netejar-se i fregar-se les dents, perquè la seva brutícia és causa de l'alè fètid. Per a conservar les dents sanes i un bon alè, aconsella netejar les dents, dues vegades al mes, amb vi en el que s'hi hagi bullit arrel de farigola.

PROFESSIO ODONTOLOGICA

El reconeixement social que podia tenir el nostre ofici, en el segle XIV, havia de ser molt pobre, s'anava com ambulat per les places dels pobles fent un autèntic espectacle, i no eren necessaris els estudis. D'altre banda, en aquesta època conflueixen la cirurgia, la dentisteria i la barberia.

Però apareix un punt de llum en aquest garbuix, amb les publicacions. Anric de Mandavilla escriu un llibre d'anatomia, en el que descriu dents i llengua, i a més, eminents cirurgians de l'època contribueixen a tot Europa, al fet de que l'Odontologia mereixés major consideració. Ja hem vist la contribució d'Arnau de Vilanova, també hem de destacar a Teodoric de Cèrvia amb Chirurgia, Roger de Salern amb Practica chirurgia, Guido (Guy) de Chauliac amb Inventari o col·lectorio de chirurgia i John Gaddesden amb Rosa anglica, obres en les que hi dediquen capítols a l'estudi de la patologia dental.

De tots aquests, l'incunable de Chauliac, editat en català de l'any 1492, està dividit en set llibres, cada un dels quals consta de dues doctrines. En la segona doctrina de cada un d'ells, el primer i segon capítols estan dedicats al cap i a la

cara respectivament.

El Llibre IV tracta de les aftes, que atribueix a la mala digestió. Es tracten amb mel i nous verdes, o vinagre.

El Llibre V explica la simptomatologia de les fractures de mandíbula i el seu tractament.

El Llibre VI està dedicat a les malalties no ulceroses que afecten a la llengua i a les dents. Per aquestes últimes recomana no menjar figues, mel ni res confitat, tampoc menjar coses dures. Exposa les diverses fases de la càries: dolor al fred i a la calor, dolor espontani i pústula a la geniva. Fa referència a Abulcasis i als instruments que utilitzava en els tractaments: tenalles, cànules i llimes, entre d'altres.

A través d'aquests autors arribarem al segle XIV, centrant el tema quan governava la Corona d'Aragó el Rei Pere III el Cerimoniós (1319 - 1387), perquè apareix l'especialitat de "Mestre Caxaler".

Tot el relatiu als "Caxalers" ha estat estudiat de forma exhaustiva per Rahola, per la qual cosa només en farem un apunt recordatori i complementari.

Els coneixements per a l'exercici de la professió s'adquirien mitjançant l'ensenyament dels qui la practicaven. Però l'aprenentatge al costat d'altri no era suficient, ja que necessitaven un permís especial del Rei, que no era altre que el títol de "Mestre Caxaler", per a l'obtenció del qual havien de passar una prova de capacitació.

Les activitats pròpies d'aquesta professió consistien en netejar les dents, guarir el dolor i fer extraccions, compartint-les amb la sagnia i l'aplicació de lavatives, encara que pel nom donat al títol, podrien tenir dedicació exclusiva. Sobre la dent malalta, receptaven fórmules magistrals en forma de glopeig, aplicaven cures tòpiques i cataplasmes, feien servir el cauteri, recomanaven mastegar determinades herbes i fer inhalacions de fórmules magistrals. Amb tot això però, no podien tractar la patologia més complicada, que era reservada als cirurgians.

Per a les extraccions utilitzaven *tenalles* i per a la neteja de les dents *raspadors*, completant-la amb un producte en pols, que preparaven ells mateixos, amb el que polien les dents.

Dos són els professionals de qui hi ha notícia, ambdós d'origen jueu. El primer d'ells és Simó Virgili (? - 1375) que assistí als membres de la Casa Reial, en l'època del tercer casament del Rei Pere III amb Elionor de Sicília, amb qui van tenir descendència, el seu fill Joan. Virgili es relacionà amb els tres. Quan morí, l'Infant Joan tenia vint-i-cinc anys i en mancaven encara dotze per a que faltés el

Rei. El segon és Berthomeu Férez (? - 1400) que succeí a Virgili com a "Mestre Caxaler" de Pere IV d'Aragó i en el lloc hi va estar durant quaranta anys.

Altres professionals de qui ens ha quedat constància són: Pere Ponç, que va obtenir el títol de Pere III, Ramon Johan o Johan de València, que va ser "Caxaler" de la Reina Maria, esposa d'Alfons V el Magnànim, i Antoni Gayetà que el va obtenir inicialment de Martí I en el regne d'Aragó i de Ferran I després, tot i que més posteriorment li fou retirada la llicència, coincidint amb el període final d'aquesta titulació específica.

TRANSICIO CAP EL SEGLE XV

A la mort de Martí l'Humà i del seu fill Martí I, el legítim hereter, el Comte Jaume d'Urgell, va perdre la votació front l'Infant Ferran d'Antequera, regent de Castella i candidat de la noblesa aragonesa. D'aquesta forma, sota els usos, costums i prerrogatives de la dinastia dels Trastàmara, els "Caxalers" es veieren privats d'aquest cert prestigi, acabant així un període singular en la història de l'Odontologia catalana.

Del segle XV són els **Receptaris** com el Receptari de Micer Johan, possiblement una còpia del "Tresor dels pobres", començat a escriure el 1466 segons havia disposat el Rei Alfons V el Magnànim en les "Ordenacions fetes sobre speciers y apotecaris" (1433). En aquest Receptari hi apareixen cinc prescripcions.

La XXXVIII diu: A persona qui haia dolor en les dens prengua tres o quatre fulles de bretonega en la nit com se voldra gitar, entre les dens ali on sera la dolor, e si per ventura no haura remey en huna nit façau altra vegada en la nit e masteguella entre les dens on tinga la

* **Odontàlgia:** 3-4 fulles Bretonega

Mastegar en el lloc del dolor, una o varies nits.

La XLVII, Recepta pera fer un lauament bo pera la boqua: Item sia pres lo such del corniceni e del plantatge e del api e verdet e caparos e vinagre e alum cremat de roqua e sien fet enguent be clar e fregue ten souint la boqua e les dents.

* **Col.lutori:** Expressir: Barballa + Plantatge + Api + Carbonat bàsic de coure + Sulfat de ferro + Vinagre + Alum de roca

La CXVIII, Recepta pera guarir mal de boqua o dents. Vera: Item sia pres vy uermel e tres o quatre quapolls de boques de magrana dolsa be piquades e escorsa de bogia mig quart e .XV. fules de oliuera verda e rael de crist e rael de plantatge e un brot de romaguera e tot aço sia cuyt en vy uermel tro que aminue

lo terç e pux sia colat e apres methi tanta mel com te placia e pux tornal al foch e vula un poch e tota hora menar ho as ab un basto e apres lexau refredar e tornau a colar e pren una alada de safra be molt e mesclau ab la desus dita coladura e ab aço lause suent la boqua .III. o .IIII. vegades lo jorn e guara ab deu.

Item en apres sia pressa rael de erba sana e sia cuyta en vy agre e lause souent la boqua ab lo dit vy agre e leuar lia la dolor de les dens.

* Dos col.lutoris per l'Odontàlgia:

1. Bullir en vi negre:

3-4 corones del calze de la magrana dolça + escorsa de boix (mig quart) + 15 fulles d'olivera verda + arrel de crist + arrel de plantatge + romeguera de rostoll (un brot)

Un cop reduït a 1/3 i colat, afegir mel i seguir bullint, deixar refredar, colar i afegir safrà (fi)

Glopejar 3-4 vegades al dia, durant 10 dies.

La CLVIII: Item si vols auer les dents fermes piqua lo polioli en la sanch del drago, tant de un com de de altre e sia ben cernut e fregat en les dents souent e seran fermes.

* Per a tenir les dents fortes: Triturar Herba de Sant Ponç amb sang de dragó (parts iguals) i tamisar.

Fregar sovint les dents.

La CCXX, Recepta pera guarir mal de boqua: Item sia pres de bon ordi e sia torrat tro la palladura sia cremada e puix sia molt e cernut ab altre tanta sal comuna e puix sia tot pastat ab mel e de pux sia cremat en una olla en lo forn e pux pren una onça e una onça de poluora de gales moltes e una onça de fulla de mata torada e una onça de caparos e tot aço sia molt e cernut, e gingibre e oliuetes e pebre lonch e flor de clauels e fulla seque de oliuera e coral e mandraste sech, de cascu miga onça, sauia cremada e fulles de rosses seques e anatron, qui es sal de vidre, e alum de ploma e mastech, miga onça de cascu, e tot aço sia molt e cernut e mesclat tot en una que sia be mesclat e pux pren vy agre e laygua al foch e sia calfat lo vy agre e enbolqua lo dit en laua sutzea e banya lo dit eu lo vy agre e aygua e pux meth lo en les poluores e freguen les dents e la boqua e axi fregant e banyant lo dit en les poluores tantes vegades tro sia guarit.

Item pren leuat, bona cossa, e destemprar las ab aygua dolça e sia colat e metras o en olla noua e en la dita olla ab lo dit leuat destemprat metras estes coses ques segueixen: Primo alfolbes be moltes; exenuc be molt; matafaluga be molta; anet; alcarabia; alegria; e sia tot mesclat tot en una e sia mes ab la dita coladura del leuat en la dita olla e darli as un bon bull e com sera fret axi tebeu penras ne miga onça tots matins per .III. dies areu o .IIII. dies e madurara lo mal e fara

lansar per la buca tota aquella postemacio, deus aydants, en aquesta manera guarira.

* Per a guarir el mal de boca:

1. Ordi torrat i tamisat + sal, amasar amb mel i torrar al forn.

Afegir amb:

1 onça de: cera + pinyol de dàtil + ungles de cabres cremades + pols d'agalla + mata torrada + sulfat ferrós, tot molgut i tamisat,

Afegir amb:

1/2 onça de: gingebre + olivetes + pebre llarg + flor de .RR

clavels + fulla seca d'olivera + coral + mandraste sec + sàlvia cremada + fulles de roses seques + sal de vidre, + alum de ploma + màstic, tot mòlt i tamisat.

Escalfar vinagre amb el líquid resultant.

El dit embolicat es pot mullar amb el producte i fregar les dents.

2. Agafar llevat, desfer en aigua, colar i en una olla afegir tot ben mòlt: banya de cabra + exenuc + matafaluga + anet + comí + sèsam

Fer un bon bull i un cop fred pendren 1/ onça al mati durant 3 -4 dies.

Sense la titulació específica de "Mestre Caxaler" són els físics qui es cuidaran de les malalties bucals, junt als cirurgians. Pel text següent sabem encara d'aquest període de finals del segle XV, en ell apareix el nom del "Mestre" Gabriel Miró (1478): en lo seguent dia del divendres que comptaven XVIII del dit mes e any lo dit Senyor Rey no podent comportar lo gran dolor que tenia en la barra stant en la dita vila de Vilafrancha del Penades malalt tremes a Barcelona per fer venir a sa Majestat lo magnifich mestre Gabriel Miro mestre en arts e en medecina ciutada de Barcelona metge del dit Senyor Rey acompanyat de un bon cyrurgich de Barcelona vengue a la dita vila de Vilafrancha e aseï los dits phisich e cyrurgich li miraven la barra e veents al parer llur dintre aquella una esquierda de os del hun caxal lo dit cyrurgia present lo dit physich ab unes tanalles petites de barber tant lleuger e delicatament com poch li arrenca la dita esquierda de os e no pas lo caxal axi com volen dir alguns. E stant axi en aquesta forma agreujat lo Senyor Rey la sua Real Majestat certament passa tot aquell dia e nit molt gran perill de morir per causa dels quals accidents lo dit Senyor Rey haque aturar en la dita vila de Vilafrancha per tot lo divendres e per tots los dissapte e digmenge immediatament apres següents.

BIBLIOGRAFIA

- Arqués Miarnau, R. Historia anecdótica de la Odontología, a través del arte y de la literatura. Salvat. Barcelona. 1945
- Comenge Ferrer, L. La medicina en el reino de Aragón en el siglo XIV. Pub Uni Valladolid. 1974
- Gorosch, M. La notomia de Anric de Mondavilla. Centre d'Etudes Occitanes. Avignon. 1975
- Gracia Guillem, D.; Peset, J.L. La medicina en la Baja Edad Media. En: Laín Entralgo, P. Historia universal de la medicina. III. Salvat. Barcelona. 1982
- Granjel, L.S. La medicina española antigua y medieval. Salamanca. 1981
- Moliné y Brasés, E. Receptari de Micer Johan. Estampa Casa Provincial Caridad. Barcelona. 1914
- Paniagua, J.A. Studia Arnaldiana. Fundación Uriach 1838. Barcelona. 1994
- Rahola Sastre, J. Apuntes para la Historia de la Odontología. Bol C.O.E.C. 1958;8:30-32
- Rahola Sastre, J. Los "Caxales" o "Mestres Caxales" del siglo XIV en Barcelona y en la corte Real Aragonesa. Rev Esp Estomatol. 1962;(3):227-246
- Rahola Sastre, J. La antigua cofradía de Santa Apolonia en Barcelona. Bol C.O.E.C. 1965;7-16
- Rahola Sastre, J. Los "caxales" o "mestres caxales", los odontólogos de los siglos XIV y XV en Barcelona. Apuntes para la historia de la Odontología local. Bol C.O.E.C. 1966;62:8-25
- Rahola Sastre, J. Els Odontòlegs dels segles XIV i XV a Barcelona. Bol C.O.E.C. 1970;110:13-15
- Rahola Sastre, J. Algunas prescripciones de dentífricos en la Edad Media. Bol C.O.E.C. 1975;164:25-30
- Rahola Sastre, J. Los profesionales odontológicos de los siglos XIV y XV en Barcelona y en la Casa Real de Aragón. Bol Inf Dental. 1977;289:11-21
- Rahola Sastre, J. Facetes històriques de la professió odontològica en el Principat de Catalunya, acabant-se i acabada l'edat mitjana. Bol C.O.E.C. 1983;176:55-63
- Rahola Sastre, J. Els Odontòlegs dels segles XIV i XV a Barcelona. Llibre d'actes del I Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Barcelona-Montpellier. 1970;293-300
- Reglá, J. Introducció a la història de la Corona d'Aragó. Moll. Barcelona. 1973
- Ustrell Torrent, J.M. Simó Virgili. Un dentista català del segle XIV. Ann Med (Barc). 1988;74:160-161
- Ustrell, J.M.; Escútia, C.; Martínez, J.; Menardia, V. L'Odontologia dels segles XI-XIII. En: Història general de l'Odontologia. Aportació al Mil·lenari de Catalunya. Lab. Goupil Ibérica. Barcelona. 1989
- Ustrell Torrent, J.M. La Cofradía de Santa Apolonia de Barcelona. Lab. Inibsa. Barcelona. 1991
- Ustrell Torrent, J.M. La història entorn de Santa Apolònia i la seva Confraria a Barcelona. Bol C.O.E.C. 1994;57:14-19
- Vogé, A. de; Zimmermann, G. Medicina. En: Dizionario degli istituti di perfezione. Paoline. 1978;5:1126-1134

ANNEX 1

ESCULTURA DE SANTA APOLLONIA

Planès de Rigart (Ripollès)

Descripció

El fragment de la imatge de Planès és una talla d'alabastre sense polir, podent-se observar el cos en bipedestació dinàmica, amb simetria de braços i cames i el propi cos que està vestit, també de forma simètrica, sobresortint cap endavant el genoll dret, la qual cosa li vol conferir dinamisme i naturalitat, ben diferenciada de la part superior que està en posició estàtica. En el fragment hi manca el cap i la part de les cames i els peus, des de sota el genoll. A la part superior i inferior hi ha un orifici que havia de servir per encabir-hi el cap i el pedestal.

La grandària del fragment és de 10'8 cm. d'alçada, 5'8 d'amplada i 2,8 de profunditat, calculant-ne una alçada original d'uns 17 cm.

Per les característiques de la part posterior que és llisa, el seu costat esquerre que sembla arrencat d'un alabastre més gran, i les mides que són relativament petites, es podria dir que la imatge formava part d'un baix-relleu, un retaule d'alabastre que podria pertànyer a un sarcòfag o a un oratori particular, essent aquesta la primera imatge a l'esquerra de la nostra vista, ja que el cantó dret es troba en perfecte estat. Els dos orificis serien deguts a la pròpia construcció del retaule que podia tenir un fris igual per a totes les imatges i un fons també comú.

L'estat de conservació és bastant bo, observant-se però zones fracturades com el costat esquerre, que afecta l'espatlla i el braç, i zones amb abrasió de l'alabastre a la part anterior.

La imatge podia representar una persona d'edat més aviat jove ja que ve presentada amb dues trenes que pengen pel davant a ambdós costats del coll. El vestit, que voldria ser el d'una persona benestant, té un escot recte amb la cintura montada en pic, la faldilla amb plecs i porta una túnica que la cobreix pels costats.

Les mans es conserven força bé, presentant un petit defecte que les diferencia. La mà dreta, que agafa la palma és completa, no així l'esquerra, que agafa la tenalla, que només té quatre dits, és a dir, li manca diferenciar el dit petit.

Dels atributs, la palma, que és el símbol cristià del martiri, es incompleta a la seva part superior i interna. El fórceps és una eina bastant gran en forma d'estenalles, que agafa una dent d'una sola arrel o d'arrels convergents i amb la corona poc definida. Aquesta forma d'agafar la dent no és congruent ja que està representada de forma inversa a com ho estaria després de l'extracció.

Datació

Per les característiques descrites, la imatge seria d'estil gòtic, essent datada per Dom Pere Crisòleg Picas, Monjo de Montserrat, de finals del segle XIV o principis del XV.

També s'ha de tenir en compte quan comença, a Europa l'advocació per la Santa. En tenim un exemple en el "Monastero di S. Apollonia" existent a la Toscana, a la ciutat de Fiorència, que té com a data més segura de la seva fundació el 12 d'abril del 1339. Les expressions artístiques de fòrceps en pedra, similars a la de la nostra imatge, existents en algunes façanes de cases del voltant del Monestir, són datades del segle XV.

Conclusió

Podríem considerar que la Imatge de Planès és del segle XV i que formava part d'un baix-relleu d'alabastre.

ANNEX 2

El Monestir de Santa Apol·lònia de Barcelona que existeix a Catalunya, actualment a la ciutat d'Espulgues de Llobregat, té el seu origen el 1347 quan en el testament del 9 de juny, la Infanta Maria d'Aragó que pertanyia a les "Comendadoras de San Juan de Jerusalén" llega els seus béns per a construir el Monestir de Monges Predicadores, dit de Sant Pere Màrtir, de l'Orde de "Santo Domingo" gràcies, entre altres, a qui arribaria a ser Cardenal l'any 1356, Fr. Nicolàs Rosell i al Rei, Pere el Cerimoniós. Ell en va posar la "primera pedra", el dia 1 d'agost de 1351, a la zona del Mas d'en Bissanya, a les Drassanes, aleshores fora de la ciutat de Barcelona.

Degut al perill que representaven les guerres i la pirateria, el 17 d'abril de 1371 es traslladen a uns nous terrenys, a la Casa d'en Porta, dins de les muralles i a prop de l'Hospital d'en Colom (Hospital de la Santa Creu). El 28 de juny de 1376 amplien el lloc amb la compra de la Casa de Pere Carner. Però essent insuficient l'espai, després de no poca polèmica, el 16 de juny de 1423, passen a ocupar el Convent augustinà de Santa Eulàlia del Camp, a la plaça de Santa Anna. Es en aquests moments quan substitueixen el nom de Sant Pere Màrtir pel de Nostra Senyora de Montsió.

El Monestir posseïa una relíquia de Santa Apol·lònia, que gaudia de gran veneració, i a l'església, les monges hi construïren una capella amb el corresponent altar i imatge que la presidia. Era tal la devoció, que les religioses, atenent les peticions dels devots, sol·licitaren el reial consentiment per a la fundació d'una confraria sota el seu patrocini, per a la qual cosa es dirigiren a Pere de Cardona, conseller del Rei i lloctinent del Principat de Catalunya, que féu de mitjancer per aconseguir-ne l'aprovació. A la instància se li demanava, a més, que donés llicència a les següents ordenacions: "... que hi hagi el llibre de registre dels confreres d'ambdós sexes; el pagament d'un sou d'almoïna a l'entrada i anualment sis diners que s'invertien en la celebració de la festa patronal i l'administració de la Confraria per part de la Mare priora del convent; i finalment, donar les restes de les almoines

per a despeses de sagristia". A començament del segle XVI, concretament el 29 de gener de 1534, s'hi establí la "Confraria de Santa Apol·lònia de Barcelona".

Alguns anys després de la constitució, es decidí embellir la capella dedicada a la Santa. Contractaren dos famosos artistes de l'època perquè hi creessin diverses taules, amb escenes de la seva vida i martiri. Se n'encarregaren Jaume Forner i Benet Rafart, el 16 d'abril de 1542.

La Confraria va tenir moments esplendorosos i èpoques de destrucció, fins que el 25 de gener de 1990 se'n va fer la renovació d'Estatuts i el 9 de febrer de 1991 la signatura de l'acta de constitució.